PRACE NAUKOWE
Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
RESEARCH PAPERS
of Wroclaw University of Economics and Business

Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Research Papers of Wroclaw University of Economics and Business
Year 2023, Vol. 67, No. 4
ISSN 2392-0041

Gospodarka cyrkularna jako nowy obszar działalności przedsiębiorstw społecznych

Martyna Wronka-Pośpiech
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: martyna.wronka-pospiech@ue.katowice.pl
ORCID: 0000-0001-5379-5730

Izabella Steinerowska-Streb
Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach
e-mail: izabella.steinerowska-streb@ue.katowice.pl
ORCID: 0000-0001-9240-6670

© 2023 Martyna Wronka-Pośpiech, Izabella Steinerowska-Streb
Praca opublikowana na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-SA 4.0). Skrócona treść licencji na https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/deed.pl

Cytuj jako: Wronka-Pośpiech, M. i Steinerowska-Streb, I. (2023). Gospodarka cyrkularna jako nowy obszar działalności przedsiębiorstw społecznych. *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, *67*(4).

DOI: 10.15611/pn.2023.4.15
JEL Classification: L26, L31, O31, O35

Streszczenie: Artykuł opisuje potencjał gospodarki cyrkularnej jako nowy obszar działalności dla przedsiębiorstw społecznych. Przedstawiono w nim koncepcję gospodarki cyrkularnej, która opiera się na zasadzie minimalizacji odpadów poprzez powtórne wykorzystanie, regenerację i recykling produktów. Celem badania zaprezentowanego w artykule stało się pokazanie, jak w praktyce gospodarczej w Polsce przedsiębiorstwa społeczne angażują się w gospodarkę cyrkularną. Cel ten został osiągnięty z wykorzystaniem autotelicznego studium przypadku przedsiębiorstwa społecznego, które odnosi sukcesy na tym polu. Wnioski z przedstawionej analizy wskazują, że gospodarka cyrkularna stanowi ważny obszar działalności dla przedsiębiorstw społecznych, umożliwiający jednoczesne osiągnięcie celów społecznych i ekonomicznych oraz sprzyjający zrównoważonemu rozwojowi. Co więcej, gospodarka cyrkularna może przynieść korzyści zarówno dla przedsiębiorstw społecznych, jak i dla społeczeństwa jako całości poprzez stymulowanie zrównoważonego rozwoju, tworzenie miejsc pracy i zmniejszenie negatywnego wpływu na środowisko naturalne.

Słowa kluczowe: gospodarka cyrkularna, przedsiębiorczość społeczna, przedsiębiorstwo społeczne, autoteliczne studium przypadku.

1. Wstęp

Postępująca degradacja środowiska naturalnego, wzrost zanieczyszczenia oraz narastające problemy z dostępem do wyczerpujących się surowców spowodowały, że na świecie rozpowszechnia się pogląd mówiący o tym, iż zasoby naturalne powinny być wykorzystywane bardziej efektywnie i w bardziej zrównoważony sposób, niż miało to miejsce w XX wieku, a w szczególności w jego drugiej połowie (Rok, 2019, s. 9). Taki stan rzeczy powoduje, że zarówno wśród konsumentów, jak i wśród producentów na popularności zyskuje koncepcja ekonomii cyrkularnej. Zgodnie z tą koncepcją zasobami powinno się gospodarować w taki sposób, aby były one wykorzystywane tak długo, jak tylko jest to możliwe (Cullen, 2017, s. 484; Komisja Europejska, 2015, s. 2; Kulczycka i Pędziwiatr, 2019, s. 9). Do osiągnięcia takiego rezultatu ma prowadzić ponowne wykorzystanie i przetwarzanie materiałów w produkcji, dystrybucji i konsumpcji, a także redukcja materiałów w tych procesach (Rok, 2019, s. 10).

Dzięki zaangażowaniu coraz to większej liczby podmiotów w tworzenie i funkcjonowanie gospodarki cyrkularnej, w której odpady wykorzystuje się jako zasoby, już w 2018 roku 9,1% światowej gospodarki działało w trybie obiegu zamkniętego (de Wit i in., 2018, s. 6). Z dokonywanych wówczas szacunków wynika jednak, że na tej płaszczyźnie jest jeszcze wiele do zrobienia. Trajektoria rozwoju oparta na efektywnym wykorzystaniu zasobów mogłaby bowiem zmniejszyć zużycie zasobów naturalnych (z wyłączeniem wody) o 28%, przy jednoczesnym zmniejszeniu emisji gazów cieplarnianych o 72% (de Wit i in., 2018, s. 6-12).

Polska gospodarka jest cyrkularna w 10,2%. Według szacunków autorów raportu „The circularity gap report. Poland. Closing the Circularity Gap in Poland" (Keys, 2022, s. 11) możliwości poprawy tego wskaźnika są w Polsce co najmniej dwukrotne. Ich zdaniem wymaga to tworzenia zamkniętych obiegów w budownictwie, powstawania cyrkularnych systemów żywności i produkcji, dłuższego utrzymywania nowości towarów, wprowadzania zrównoważonego transportu i wykorzystywania czystej energii. Z tej perspektywy istotne wydaje się, że coraz więcej podmiotów gospodarczych w Polsce zaczyna podejmować działania w tych obszarach i włączać się w tworzenie gospodarki cyrkularnej (Bukowski i in., 2021, s. 3). Wśród tych podmiotów, znajduje się wiele przedsiębiorstw społecznych, które aktywnie łączą realizację celów społecznych z celami ekologicznymi (Krawcewicz, 2019). Pokazanie, jak w praktyce gospodarczej w Polsce przedsiębiorstwa społeczne angażują się w gospodarkę cyrkularną, stało się głównym celem bieżącego badania. Realizację tego celu osiągnięto, opierając się na studium przypadku przedsiębiorstwa społecznego z Katowic. W szczególności badanie miało przyczynić się do znalezienia odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

Q1: Jakie działania z zakresu ekonomii cyrkularnej są podejmowane przez wybrane przedsiębiorstwo?
Q2: Jak wybrane przedsiębiorstwo łączy cele społeczne i ekologiczne?
Q3: Jakie były przyczyny podjęcia działań w obrębie gospodarki cyrkularnej przez wybrane przedsiębiorstwo społeczne?

2. Gospodarka cyrkularna – przedmiot, zakres, rozwój koncepcji

Koncepcja gospodarki cyrkularnej, określanej także mianem gospodarki o obiegu zamkniętym, powstała w latach 60. XX wieku (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019, s. 9). Przesłanki jej rozwoju tkwią w trosce o przyszłość planety i nasilających się zagrożeniach związanych z wyczerpywaniem się surowców naturalnych, wzrostem ich cen oraz zanieczyszczeniem i eksploatacją środowiska (de Wit i in., 2018, s. 10). Pierwotnie główną ideą gospodarki cyrkularnej było takie wykorzystanie dostępnych zasobów w procesie produkcji i konsumpcji, w efekcie którego nie dochodziłoby do marnotrawstwa. Z czasem koncepcja ta jednak ewaluowała i w XXI wieku gospodarkę cyrkularną zaczęto postrzegać jako taką, która jest ukierunkowana na jednoczesne minimalizowanie ilości odpadów, ochronę środowiska, efektywność energetyczną i rozwój gospodarczy (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019, s. 11).

Gospodarkę cyrkularną zaczęto traktować jako system (Galvão i in., 2018, s. 79), który jest zdolny do odtworzenia w cyklu życia produkcji i konsumpcji odpadów mogących następnie służyć jako surowce pierwotne lub być powtórnie wykorzystane w procesie produkcji. W tak rozumianej gospodarce cyrkularnej odpady mogą zatem stać się jednocześnie surowcami (Raftowicz-Filipkiewicz, 2015, s. 146).

W Europie gospodarka cyrkularna zaczęła być traktowana jako strategia rozwoju, której podstawy stanowią maksymalizacja efektywności zasobów i minimalizacja produkcji odpadów w kontekście zrównoważonego rozwoju gospodarczego i społecznego. To podejście do gospodarki cyrkularnej zostało zaadaptowane w wielu krajach, z których część zaczęła dostosowywać swoje prawodawstwo i instrumenty ekonomiczne do tego, aby ułatwiać jej wdrażanie. Zaznaczyć przy tym należy, że z początku działania te odnosiły się przede wszystkim do gospodarki odpadami. Dopiero później swoim zakresem objęły one minimalizację zużycia zasobów, w tym energii, a także wykorzystywania odpadów jako zasobów (Kulczycka i Pędziwiatr, 2019, s. 11).

W 2015 roku wdrożenie zasad gospodarki cyrkularnej znalazło się wśród priorytetowych celów Unii Europejskiej, takich jak zatrudnienie i wzrost gospodarczy, harmonogram inwestycji, klimat i energia, agenda społeczna i innowacje przemysłowe oraz globalne wysiłki na rzecz zrównoważonego rozwoju. Komisja Europejska (2015, s. 2) uznała, że przejście na gospodarkę obiegu zamkniętego, „w której wartość produktów, materiałów i zasobów jest utrzymywana tak długo, jak to możliwe, a wytwarzanie odpadów ograniczone do minimum", przyczyni się w przyszłości do utworzenia zrównoważonej, niskoemisyjnej i zasobooszczędnej gospodarki. Założono, że w ten sposób zwiększy się konkurencyjność Unii Europejskiej. Dzięki gospodarce cyrkularnej przedsiębiorstwa zyskają bowiem ochronę przed niedoborem zasobów i niestabilnością cen, a nieodwracalne szkody spowodowane wykorzystywaniem zasobów na poziomie przewyższającym zdolność Ziemi zostaną ograniczone (Komisja Europejska, 2015, s. 2).

Według szacunków przejście na gospodarkę o obiegu zamkniętym przyniesie europejskim przedsiębiorstwom 600 mld euro oszczędności, a równocześnie przyczyni się do zredukowania odpadów oraz emisji gazów cieplarnianych o 2-4% rocznie. Ponadto dzięki gospodarce cyrkularnej w krajach Unii Europejskiej powstanie 2 mln nowych miejsc pracy. Zaznaczyć jednak należy, że gospodarka o obiegu zamkniętym to dla przedsiębiorstw europejskich poważne wyzwanie. Wymaga ona od przedsiębiorstw całkiem nowego, innowacyjnego podejścia do działalności gospodarczej, w tym nastawienia się przedsiębiorstw na współpracę międzysektorową (Rok, 2019, s. 10).

3. Przedsiębiorstwa społeczne – nowe obszary funkcjonowania i nowe pola działalności

Przedsiębiorstwa społeczne łączą w sobie cechy organizacji pozarządowej i działalności rynkowej (Steinerowski i Steinerowska-Streb, s. 169), tworząc nowe miejsca pracy oraz dodatkowo stawiając sobie za cel ich utrzymanie oraz świadczenie usług na rzecz lokalnych społeczności (Leś, 2004, s. 7). Warto w tym miejscu zaznaczyć, że tym, co m.in. odróżnia przedsiębiorstwa społeczne od organizacji pozarządowych (NGO), są ich źródła finansowania. W przeciwieństwie do organizacji pozarządowych, które utrzymują się w znacznej mierze z dobrowolnych datków pieniężnych od sponsorów i darczyńców przedsiębiorstwa społeczne mają orientację rynkową i bazują przede wszystkim na działalności handlowej, czerpiąc istotną część dochodów ze sprzedaży dóbr i usług. Cechuje je także dualna orientacja, gdzie występuje konieczność godzenia działań rynkowych, czyli poszukiwania zysku wyrażonego w wartościach finansowych, z działaniami prospołecznymi wyrażającymi się zatrudnianiem osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i marginalizacją zawodową i dążeniem do ich integracji ze społeczeństwem, często kosztem mniejszej efektywności ekonomicznej (Wronka-Pośpiech, 2018, s. 53). Przedsiębiorstwa społeczne starają się zatem uzyskiwać równowagę pomiędzy wypełnianiem misji społecznej a działaniami rynkowymi (Bacq i in., 2016; Defourny i Nyssens, 2021), dlatego też często określane są jako organizacje hybrydowe – niebędące ani organizacjami komercyjnymi, ani tradycyjnymi organizacjami *non profit*.

Początkowo przedsiębiorstwa społeczne postrzegane były jako pomocny instrument polityki społecznej i gospodarczej, w szczególności w odniesieniu do bezrobocia, wykluczenia społecznego oraz zrównoważonego regionalnego i lokalnego rozwoju gospodarczego (Borzaga i Bodini, 2012). Jednak wraz ze wzrostem liczby przedsiębiorstw społecznych obecych w większości sektorów gospodarki (Defourny i Nyssens, 2021; Defourny i in., 2021) ich obszary zaangażowania stopniowo się poszerzają. Obecnie aktywnie włączają się one w rozwiązywanie narastających problemów społecznych, które różnią się w zależności od kraju czy regionu. Do najpilniejszych wyzwań, którymi stopniowo zaczyna zajmować się coraz więcej przedsiębiorstw społecznych, należą: (1) zmiany demograficzne związane z niskim przyrostem naturalnym i starzeniem się społeczeństw oraz migracją; (2) migracja ludności; (3) zmiany klimatu, rozwój regionalny oraz marginalizacja grup etnicznych, w tym społeczności romskiej (PARP, 2021, s. 5-6). Jak wskazują wyniki przeprowadzonych przez Komisję Europejską badań opublikowanych w raporcie pt. „Social enterprises and their ecosystems in Europe. Comparative synthesis report" (2020) – będącym syntezą ustaleń z 35 raportów krajowych – przedsiębiorstwa społeczne powstają coraz częściej również w takich sektorach, jak: usługi społeczne i zdrowotne, energia odnawialna, społecznie zaangażowane rolnictwo i środowisko (w tym recykling), a także kultura. Powodem zaangażowania w te nowe obszary funkcjonowania jest bez wątpienia także to, iż poszczególne kraje wyznaczają coraz szersze cele społeczne – np. zbieżne z wyrażonymi w Agendzie 2020 celami zrównoważonego rozwoju (SDGs) – w związku z czym także przedsiębiorstwa społeczne koncentrują swoją działalność m.in. na „zielonej polityce" i zrównoważeniu środowiskowym (EC, 2020).

4. Metodyka

Mając na względzie, że zakres przedmiotowy badania odnosi się do zagadnień poznanych jedynie w niewielkim stopniu, realizacja założonego celu została osiągnięta z wykorzystaniem studium przypadku. Ta metoda badawcza należy do metod często stosowanych przez badaczy przedsiębiorczości (Bratnicki, 2007, s. 8). Jest ona uznana za szczególnie przydatną, gdy poszukuje się wyjaśnień i odpowiedzi na pytania „jak" (Lisiecka i Kostka-Bochenek, 2009, s. 25). Uznano ją zatem za odpowiednią do zrozumienia tego, jak przedsiębiorstwa społeczne angażują się w gospodarkę cyrkularną i jakie przyczyny skłaniają je do włączenia się w tę gospodarkę, a także w jaki sposób podmioty te osiągają jednocześnie cele społeczne i ekologiczne.

Spośród trzech rodzajów studiów przypadku, które zostały wyróżnione przez R. Stake'a – autotelicznego, instrumentalnego i zbiorowego (Mizerek, 2017, s. 14) – w bieżącym badaniu wykorzystano autoteliczne studium przypadku. Doboru przedsiębiorstwa społecznego dokonano zatem, mając na względzie, aby wybrany przypadek był interesujący sam w sobie i pozwolił na dogłębne poznanie wybranego zagadnienia.

Źródłami danych empirycznych dotyczących wybranego przedsiębiorstwa były obserwacja, wywiad oraz dane wtórne. Obserwacja rozpoczęła się w 2021 roku i trwała aż do lutego 2023 roku. W tym czasie uczestniczono w różnych działaniach przedsiębiorstwa, a także prowadzono rozmowy z jego pracownikami. W celu poparcia dowodów z obserwacji wykorzystano dane wtórne (strona internetowa, artykuły w prasie, analiza postów na Facebooku). Uzupełnieniem tych informacji był wywiad pogłębiony przeprowadzony w styczniu 2023 roku z członkiem zarządu wybranego przedsiębiorstwa, jednym z pomysłodawców działalności przedsiębiorstwa w ramach ekonomii cyrkularnej. Na potrzeby wywiadu przygotowano kwestionariusz złożony z szesnastu pytań. Zaczynał się on pytaniami wprowadzającymi, dotyczącymi działalności stowarzyszenia, jego rozwoju, realizowanych celów społecznych, ekologicznych i ekonomicznych. W dalszej jego części umieszczono z kolei pytania o działania przedsiębiorstwa w obszarze gospodarki cyrkularnej oraz przyczyny zaangażowania w ten obszar. Ponadto w kwestionariuszu wywiadu zawarto pytania o bariery i stymulanty prowadzenia działań w obszarze gospodarki cyrkularnej. Pytania zawarte w kwestionariuszu zadawano badanemu członkowi zarządu. W razie uzyskania niepełnej odpowiedzi prowadzący wywiad zadawał pytania uzupełniające. Wywiad trwał około 60 minut i był rejestrowany do celów dalszej analizy treści. Następnie dokonano jego transkrypcji.

Dane zebrane w trakcie wywiadu wraz z danymi pozyskanymi ze źródeł wtórnych zostały poddane analizie. Jej wyniki posłużyły do osiągnięcia celu przyjętego w bieżącym postępowaniu badawczym i znalezieniu odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

5. Kurka Wodna jako przykład przedsiębiorstwa społecznego działającego w obszarze gospodarki cyrkularnej

Stowarzyszenie Kurka Wodna powołano w Katowicach w listopadzie 2016 roku jako niezależną organizację ekologiczną. Obecnie należy do niego 10 osób. Najważniejsze cele Kurki Wodnej to ochrona środowiska naturalnego i dobrostanu zwierząt, a także organizowanie społeczności lokalnej wokół tych działań (*O stowarzyszeniu*, b.d.). Decyzja o profesjonalizacji zarządzania organizacją[1] zapadła w 2020 roku, a od 2021 roku stowarzyszenie prowadzi działalność gospodarczą o statusie przedsiębiorstwa społecznego, łącząc cele statutowe dotyczące ochrony środowiska naturalnego i edukacji w tym zakresie z celami społecznymi w kontekście zatrudnienia osób zagrożonych wykluczeniem na rynku pracy (Batko i Janosz, 2022, s. 211). Do najważniejszych obszarów zainteresowania stowarzyszenia należy budzenie świadomości ekologicznej oraz edukacja ekologiczna.

Najważniejsze domeny i sposoby działania Stowarzyszenia kształtowały się stopniowo. W latach 2016-2020 stowarzyszenie organizowało wiele ciekawych wydarzeń, wśród których wymienić można inicjatywy, takie jak np.:

- cykl bezpłatnych webinarów o budownictwie przyjaznym środowisku, klimatowi i człowiekowi pt. „Budujemy dom ze słomy i gliny" (*O stowarzyszeniu*, b.d.);
- terenowa gra miejska „Dzikie Katowice", w której gracze wcielają się w rolę przyrodników poszukujących wybranych gatunków roślin i zwierząt popularnie występujących w miastach, których wizerunki wraz z opisami widnieją na kartach, które można ściągnąć bezpłatnie ze strony stowarzyszenia. Rozgrywkę można przeprowadzić w terenie – w okolicznych obszarach zielonych lub w parkach (*O stowarzyszeniu*, b.d.);
- kampania społeczna „Włącz się w obieg!", mająca na celu podniesienie świadomości i wiedzy mieszkańców Katowic na temat założeń gospodarki o obiegu zamkniętym ukierunkowana na kreowanie postawy świadomego konsumenta. W ramach kampanii można m.in. skorzystać z bezpłatnej publikacji "Włącz się w obieg. Poradnik odpowiedzialnego konsumenta", zawierającej wiele konkretnych inspiracji do wdrażania odpowiedzialnych zmian w swoim życiu (*O stowarzyszeniu*, b.d.);
- Świąteczne Warsztaty Cyrkularne w KATO Urban Corner[2], których celem była promocja idei gospodarki cyrkularnej i przygotowania się do świąt w duchu *zero waste*: „Świąteczne ekoporządki" (warsztaty, podczas których można wypróbować kilka prostych i skutecznych przepisów na domowe, przyjazne środowisku „czyścidła" oparte na łatwo dostępnych składnikach) oraz „Ozdoby świąteczne zero waste" (warsztaty, podczas których można przekonać się, jak to co na co dzień trafia do śmieci zamienić w oryginalną choinkową ozdobę) (*Świąteczne ekowarsztaty*…, b.d.);
- inne zadania w obszarze ekologii i ochrony zwierząt realizowane z dotacji miasta, takie jak: „Zero śmieci – warsztaty kreatywności ekologicznej", „Zielone balkony, czyli pionowe ogrody w Katowicach", „Zimujący zwierz" oraz „Przyrodnicze diamenty Katowic", w ramach których organizowane były kampanie internetowe, prelekcje, warsztaty, konkursy i wystawy. Udostępniono także materiały edukacyjne i publikacje pt. *Zasadź sobie balkon. Poradnik miejskiego ekoogrodnictwa dla początkujących* oraz *Przyrodnicze diamenty Katowic. Mały przewodnik po dzikiej przyrodzie miasta* (*O stowarzyszeniu*…, b.d.).

---

[1] Profesjonalizacja zarządzania organizacjami *non profit* to podjęcie działań umożliwiających właściwe (efektywne) wykorzystanie rozwiązań przeznaczonych dla organizacji komercyjnych (Marciszewska, 2014, s. 65).

[2] Kato Urban Corner to innowacyjna przestrzeń edukacyjna skupiająca się na 17 celach zrównoważonego rozwoju ONZ i ich realizacji przez Katowice. Przestrzeń ta powstała w związku z odbywającym się w 2022 roku w Katowicach Światowym Forum Miejskim. W sumie przygotowano i poprowadzono 86 działań edukacyjnych skierowanych do dzieci, młodzieży oraz dorosłych, a centrum od czerwca do października odwiedziło prawie 3 tysiące osób.

Prezeska stowarzyszenia tak wspomina tamte czasy: „(…) kiedy w 2016 roku zdecydowałyśmy się otworzyć stowarzyszenie – tak bardziej hobbystycznie – miałyśmy marzenie, że w przyszłości to będzie naszą pracą (…). Z początku działaliśmy tylko od projektu do projektu, bez zatrudnienia żadnego, (…) i to były małe projekty, głównie małe granty z miasta, ale gdzieś tam aspirowałyśmy i myślałyśmy o tym, żeby starać się o jakieś większe dofinansowania (…) Trochę też liczyłyśmy, że to będzie nieco szybciej, ale wiadomo, że… no… organizacje pozarządowe, zanim się rozwiną, zanim się pokażą, to mija czas". Warto także podkreślić, że skala zaangażowania w działalność z zakresu ekonomii cyrkularnej rosła wraz z rozwojem organizacji, która sukcesywnie wdrażała się w działania projektowe. Rozmówczyni wielokrotnie podkreślała chęć rozpoczęcia prowadzenia działalności gospodarczej przez organizację, która to działalność „dawałaby nam jakąś możliwość niezależności finansowej, tego, że możemy w końcu, nie wiem, mieć jakiś lokal sensowny i że możemy po prostu działać jako stowarzyszenie takie pełnowymiarowe (….) i w końcu nadszedł taki moment, że już i my chciałyśmy po prostu konkretnie gdzieś być mocniej związane też zawodowo z organizacją".

W 2021 roku stowarzyszenie otworzyło w Katowicach sklep społeczny „Tyle Tego", do którego mieszkańcy mogą przynosić niepotrzebne, ale zadbane rzeczy (m.in. odzież, książki, gry, zabawki, małe AGD czy rośliny). Dary trafiają do sprzedaży i w ten sposób zyskują drugie życie, a zyski ze sklepu zostają przeznaczone na realizację kluczowego projektu stowarzyszenia, jakim jest rozpoczęcie w Katowicach działalności Centrum Drugiego Obiegu, czyli przestrzeni służącej wspieraniu społeczności lokalnej w działaniach na rzecz budowania gospodarki o obiegu zamkniętym. Jak wspomina inicjatorka przedsięwzięcia: „nam zależało na ochronie środowiska – to jest nasza kluczowa działka", a zatem otwarcie sklepu idealnie rezonowało z wartościami Kurki Wodnej, której w myśleniu i działaniu przyświeca idea zrównoważonego rozwoju „(…) bo choć nie jesteśmy organizacją dobroczynną, to temat ten jest nam – tak jak i innym organizacjom pozarządowym – bliski. Ale przede wszystkim pomysł na sklep społeczny był bardzo mocno osadzony właśnie w temacie gospodarki cyrkularnej. Od początku aktywnie szukałyśmy pomysłów i sposobów na włączanie ludzi, lokalnej społeczności w gospodarkę cyrkularną (…) i teraz pokazujemy im, że z jednej strony mogą tu oddawać rzeczy, ale z drugiej strony mogą także kupować z drugiego obiegu. I mogą przekonywać się o tym, że drugi obieg to nie jest tylko po prostu lumpeks, ale że drugi obieg to może być dużo szerszy zakres działania (…)". Początki związane z organizacją sklepu przypadły na czas pandemii, co niosło ze sobą wiele wyzwań, m.in. związanych z pozyskaniem zasobów lokalowych od miasta. W międzyczasie organizacja korzystała z pakietów rozwojowych dla organizacji pozarządowych oraz dotacji na stworzenie miejsc pracy w przedsiębiorstwie społecznym, czego skutkiem było stworzenie trzech miejsc pracy dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Udało się także pozyskać właściwy lokal na prowadzenie działalności gospodarczej: „żeby prowadzić taką działalność, to naprawdę trzeba mieć sensowny lokal. Bo nikt się nie spodziewa, ile tego będzie. Nikt się nie spodziewa tego, jak dużo ludzie rzeczy przynoszą! I wtedy trzeba robić ograniczenia tym darczyńcom, że na przykład nie mogą przynosić poza sezonem (…) Ludzie mają podejście nie zawsze takie, że o ja tutaj się chcę dla kogoś postarać – to jest naprawdę mniejszość. Większość ludzi po prostu chce się pozbyć rzeczy. Więc jeśli chcemy wszystkich włączać, to musimy być bardzo mocno elastyczni w podejściu do ludzi". Takie podejście do klientów przynosi efekt. Świadczą o tym następujące słowa prezeski: „(…) bardzo często jest tak, że klienci, którzy do nas przychodzą miesiąc, dwa, pół roku, to w tym momencie stają się klientami już nie sklepu społecznego, „Tyle Tego", ale odbiorcami naszej organizacji".

Z analizy wywiadu wynika także, iż przyczyny podjęcia działań w obrębie gospodarki cyrkularnej mają charakter zarówno wewnętrzny, jak i zewnętrzny. Nie bez znaczenia są zainteresowania osób zaangażowanych w działalność stowarzyszenia: „głównymi inicjatorkami tego przedsięwzięcia byłam ja z moją wieloletnią przyjaciółką, z którą znamy się w zasadzie od dziecka (…); w ogóle ta nasza działalność powstała z takiego sprzężenia dwóch sił, czyli tej Natalii z jednej strony, która jest specjalistką od spraw ochrony środowiska i bioróżnorodności, zooedukatorką, ekoedukatorką. A ja jestem socjologiem i tutaj jest tak, że nam zależy na edukacji ekologicznej (…); tak *że to bycie blisko i ta świadomość, jakie są teraz potrzeby społeczne*, plus wiedza konkretna specjalistyczna w temacie ochrony środowiska to było takie sprzężenie tych dwóch sił". Tak jak w większości przedsiębiorstw społecznych kluczową rolę odgrywają

tu zatem wartości, które są bliskie osobom założycielskim – rozmówczyni wskazuje, iż motywacja do działania wynika z jej wrodzonej wrażliwości i empatycznego podejścia. Mówi o sobie tak: „ja mam tak, że myślę o świecie (…); mam gdzieś zawsze takie poczucie, że to, co robimy, ma znaczenie, że to nie jest tak, że można od wszystkiego odwrócić oczy. I tak się zaczął też temat ekologii". Z drugiej strony prezeska ma świadomość, iż temat jest niezwykle aktualny, a w kraju brakuje osób mających fachową wiedzę w tym obszarze – „mamy mapę drogową GOZ, w Polsce pewne przepisy mają zacząć [obowiązywać], ale to się dzieje źle, to się dzieje za wolno. Widzimy samorządy, które mają realizować te zadania, a są kompletnie nieprzygotowane (…) My chciałyśmy tę lukę trochę zapełnić – na gruncie europejskim, to jest dzisiaj ważny temat, a w Polsce jest bardzo zaniedbany. Więc też o to chodziło. No wpisujemy się z jednej strony w pewne potrzeby, z drugiej strony w pewne trendy, które dają naszej organizacji możliwość działania". Niezależnie od przesłanek, jakie stoją u podstaw działalności organizacji, umiejętne wykorzystanie tematu gospodarki cyrkularnej przynosi stowarzyszeniu wymierne korzyści. Przez pryzmat tego tematu bowiem Kurka Wodna jest postrzegana w swoim otoczeniu, gdzie sukcesywnie buduje społeczność odbiorców swoich działań: „sklep miał być (…) taką innowacją, która będzie pokazywała, w jaki sposób przyciągnąć lokalną społeczność, oferując konkretne korzyści, a później pokazując od strony sklepu, jak można przejść do strony edukacji (…); my prowadzimy tutaj także warsztaty (…) i bardzo często jest tak, że klienci, którzy do nas przychodzą miesiąc, dwa, pół roku, to w tym momencie stają się klientami już nie sklepu społecznego „Tyle Tego", a odbiorcami naszej organizacji (…); odkąd działa sklep, mamy nową grupę odbiorców, której byśmy się w ogóle nie spodziewali. To dwa razy tyle odbiorców, co mieliśmy przez kilka lat wcześniej, kiedy byliśmy tylko po prostu organizacją ekologiczną (…)". Promowanie aktywności proekologicznej w ramach społeczności lokalnej, zgodnie z zasadą „myśl globalnie, działaj lokalnie", najlepiej odzwierciedlają następujące słowa: „to są ludzie, którzy są u nas codziennie, czasami coś kupią, czasami przyjdą po prostu spędzić z nami czas, porozmawiać (…), bo ten sklep nie bazuje tylko na sprzedaży. (…) Raz w miesiącu organizujemy roślinną kuchnię społeczną, tak na luzie (…) w formie spotkania przy jedzeniu (…), to zajrzą też zawsze do sklepu w trakcie trwania kuchni. (…) I dostajemy takie opinie od nich, że bez was to ja nie wiem, co bym [zrobił]; (…) no to są takie rzeczy, które są po prostu miłe, cieszą, no i to miejsce jest dla nas po prostu dobrą energią".

Pytana o plany na przyszłość prezeska wspomina o planowanym Centrum Drugiego Obiegu, które będzie miejscem otwartym dla wszystkich, oferującym przestrzeń do spotkań i warsztatów (odnowy, naprawy i upcyklingu) i wielu innych wydarzeń w duchu ekologii. Ponadto stowarzyszenie podjęło aktywność w ramach funduszy Śląskiej Przestrzeni Innowacji, w efekcie czego rozpoczęto testowanie dwóch innowacji społecznych w Radlinie. Pierwsza z nich to edukacyjna pracownia recyklingu plastiku „Cenny Plastik". Rozwiązanie to może być użyteczne w kontekście tworzenia nowych miejsc pracy w obszarze edukacji ekologicznej i recyklingu. Dodatkową wartość projektu stanowią zebrane przez innowatorów wnioski z testowania przez różnorodne grupy użytkowników pracowni, w tym m.in. pomysł na włączenie osób z niepełnosprawnością intelektualną w ramach prowadzonych terapii (Śląska Przestrzeń Innowacji, b.d.). Druga obecnie realizowana innowacja to „Pracownia Zielonych Kompetencji", w której każdy zainteresowany będzie mógł nauczyć się projektować produkty przy wtórnym wykorzystaniu materiałów (Tomaszewski, b.d.). Stowarzyszenie Kurka Wodna planuje kolejne tego typu działania.

6. Zakończenie

Przedstawione w artykule *case study* pokazuje, że polskie przedsiębiorstwa społeczne aktywnie włączają się w gospodarkę cyrkularną, umiejętnie łącząc cele społeczne z ekologicznymi. Można więc uznać, że podmioty te z powodzeniem wpisują się w występujące w ostatnich latach trendy w obrębie obszarów, w których zaczynają prowadzić działania europejskie przedsiębiorstwa społeczne. Wyniki przeprowadzonego badania wskazują również, że angażując się w gospodarkę obiegu zamkniętego, polskie przedsiębiorstwa społeczne włączają się w zaspokojenie rosnących potrzeb konsumentów wynikających ze wzrostu ich świadomości ekologicznej. Jednocześnie poprzez swoją działalność przyczyniają się one do wzrostu tej świadomości. Zalet wynikających z prowadzenia przez przedsiębiorstwa

społeczne działań w obrębie ekonomii cyrkularnej jest zatem wiele – dzięki poszerzeniu obszarów zaangażowania pomoc mogą uzyskać pracownicy nisko wykwalifikowani, którzy tracą miejsca pracy w związku z automatyzacją i robotyzacją (EC, 2020). Niemniej jednak podmioty te często borykają się z problemami, a w szczególności z niedostatecznymi zasobami finansowymi. Wskazane byłoby zatem, aby instytucje otoczenia biznesu udzielały im wsparcia w dostępie do środków finansowych i informacji o dostępie do takich środków.

Podstawowe ograniczenia prezentowanego badania wynikają z przyjętej metodologii, opartej na wykorzystaniu autotelicznego studium przypadku. Co więcej, proces gromadzenia danych nakierowany był na interesariuszy wewnętrznych. Niewątpliwie opracowanie zyskałoby na możliwości przeprowadzania wywiadów z zewnętrznymi interesariuszami organizacjami – urzędnikami miejskimi, społecznością lokalna czy klientami sklepu społecznego. W związku z powyższymi ograniczeniami autorki ostrożnie podchodzą do interpretacji uzyskanych wyników oraz możliwości ich generalizowania. Ponadto zdają sobie sprawę, że artykuł nie wyczerpuje podjętego problemu badawczego, a stanowi jedynie przyczynek do dalszych badań. Niemniej jednak rezultaty analiz stanowią cenne źródło informacji dla praktyki gospodarczej i mogą z nich skorzystać zarówno inni przedsiębiorcy społeczni, jak i przedstawiciele instytucji otoczenia biznesu wspierających funkcjonowanie tychże.

Literatura

Bacq, S., Janssen, F. i Kickul, J. (2016). In Pursuit of Blended Value in Social Entrepreneurial Ventures: An Empirical Investigation. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, *23*(2), 316-332.

Batko, B. i Janosz, M. (2022). Działania podmiotów ekonomii społecznej na rzecz środowisk lokalnych w obszarze zielonych innowacji. Studium przypadku. *Przedsiębiorczość – Edukacja*, *18*(2), 205-218.

Borzaga, C. i Bodini, R. (2012). *What to Make of Social Innovation? Towards a Framework for Policy Development.* Euricse Working Paper No. 36/12. Pobrano z https://ssrn.com/abstract=2064640

Bratnicki, M. (2007). Rozważania o stosowaniu studium przypadków w badaniach przedsiębiorczości. *Przegląd Organizacji*, *9*(812), 8-10.

Bukowski, H., Sapota, A. i Szydło, J. (2021). *Circular Business Opportunities in Poland. Prospects for Dutch Entrepreneurs 2021*. Netherlands Enterprise Agency. Pobrano 9 lutego 2022 z https://www.rvo.nl/sites/default/files/2021/04/Circular-opportunities-in-Poland-2.pdf

Cullen, J. (2017). Circular Economy: Theoretical Benchmark or Perpetual Motion Machine? *Journal of Industrial Ecology*, *21*(3), 483-486.

De Wit, M., Hoogzaad J., Ramkumar S., Friedl H. i Douma, A. (2018). *The Circularity Gap Report. An Analysis of the Circular State of the Global Economy. Circle Economy. Shifting Paradigms*. Pobrano z https://pacecircular.org/sites/default/files/2020-01/Circularity%20Gap%20Report%202018_0.pdf

Defourny, J. i Nyssens, M. (2021). *Social Enterprise in Central and Eastern Europe: Theory, Models And Practice*. Routledge.

Defourny, J., Nyssens, M. i Brolis, O. (2021). Testing Social Enterprise Models Across the World: Evidence From the "International Comparative Social Enterprise Models (ICSEM) Project. *Nonprofit and Voluntary Sector Quarterly*, *50*(2), 420-440.

Galvão, G. D. A., de Nadae, J., Clemente, D. H., Chinen, G. i Monteiro de Carvalho, M. (2018). Circular Economy: Overview of Barriers. *Procedia CIRP*, *73*, 79-85.

Keys, A., Sutherland, A. B., Sigüenza, C. P., Bukowski, H., Vinje, V., Keys, A., Colloricchio, A. i Haigh, L. (2022). *The Circularity Gap Report. Poland. Closing the Circularity Gap in Poland.* Pobrano z https://www.eog.gov.pl/media/111457/20220927_CGR_Poland_Report_210x297mm.pdf

Komisja Europejska. (2015). *Zamknięcie obiegu – plan działań UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym, Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów*, COM(2015) 614 final.

Komisja Europejska. (2020). *Social Enterprises and Their Ecosystems in Europe. Comparative Synthesis Report*. Publications Office of the European Union.

Krawcewicz, M. (red.). (2019). *15 polskich przykładów społecznej odpowiedzialności biznesu część IV „Na drodze do gospodarki o obiegu zamkniętym"*. Forum Odpowiedzialnego Biznesu.

Kulczycka, J. i Pędziwiatr, E. (2019). Gospodarka o obiegu zamkniętym – definicje i ich interpretacje. W: J. Kulczycka (red.), *Gospodarka o obiegu zamkniętym w polityce i badaniach naukowych*. Wydawnictwo IGSMiE PAN.

Leś, E. (2004). Przedsiębiorczość społeczna. *Nowe Życie Gospodarcze*, (15).

Lisiecka, K. i Kostka-Bochenek, A. (2009). Case study research jako metoda badań naukowych. *Przegląd Organizacji*, *10*(837), 25-29.

Marciszewska, A. (2014). Profesjonalizacja zarządzania organizacjami non-profit – ujęcie teoretyczne. *Organizacja i Kierowanie*, *4*, 57-70.

Mizerek, H. (2017). Studium przypadku w badaniach nad edukacją. Istota i paleta zastosowań. *Przegląd Pedagogiczny*, *1*(21), s. 9-22.

O stowarzyszeniu. (b.d.). Pobrano 9 lutego 2023 z https://kurkawodna.org

PARP. (2021). Przedsiębiorczość społeczna w Polsce i wybranych krajach UE. Pobrano z https://www.parp.gov.pl/storage/publications/pdf/spoeczna-przedsibiorczo_12-11-2020_popr_z-okadk.pdf

Raftowicz-Filipkiewicz, M. (2015). Ekonomia cyrkularna – wyzwanie i konieczność zrównoważonego rozwoju. *Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania*, *40*(2), 145-154.

Rok, B. (2019). Zamykanie obiegu zasobów to otwieranie możliwości biznesowych. W: M. Krawcewicz (red.), *15 polskich przykładów społecznej odpowiedzialności biznesu część IV „Na drodze do gospodarki o obiegu zamkniętym*". Forum Odpowiedzialnego Biznesu.

Steinerowski, A. i Steinerowska-Streb, I. (2012). Can Social Enterprises Contribute to Creating Sustainable Rural Communities? Using the Lens of Structration Theory to Analyze the Emergence of Rural Social Enterprise. *Local Economy*, *27*(2), 167--182.

Śląska Przestrzeń Innowacji. (b.d.). *Innowacja „cenny plastik"* realizowana przez stowarzyszenie kurka wodna zakwalifikowana do kolejnego etapu! Pobrano 9 lutego 2023 z https://slaska.przestrzeninnowacji.pl/innowacja-cenny-plastik-realizowana-przez-stowarzyszenie-kurka-wodna-zakwalifikowana-do-kolejnego-etapu/

Świąteczne ekowarsztaty w Kato Urban Corner: powstanie przestrzeń do majsterkowania dla całych rodzin. (b.d.). Pobrano 9 lutego 2023 z https://katoobywatel.katowice.eu/aktualnosci/swiateczne-ekowarsztaty-w-kato-urban-corner-przestrzen-do-majsterkowania-dla-calych-rodzin/

Tomaszewski, J. (b.d.). *Innowacje Ekologiczne w Centrum Usług Społecznych. Miasto Radlin*. Pobrano 9 lutego 2023 z https://miasto.radlin.pl/2022/09/22/innowacje-ekologiczne-w-centrum-uslug-spolecznych/

Wronka-Pośpiech, M. (2018). *Rola liderów w sukcesie przedsiębiorstw społecznych*. Wydawnictwo UE Katowice.

Circular Economy as an Emerging Trend for Social Enterprises

Abstract: The article describes the potential of the circular economy as a new field of activity for social enterprises. It presents the concept of the circular economy, which is based on the principle of minimizing waste by reusing, remanufacturing, and recycling products. The purpose of the study presented in the article became to show how social enterprises engage in the circular economy in business practice in Poland. This goal was achieved based on intrinsic case study of a successful social enterprise in this field. The conclusions of the presented analysis indicate that the circular economy is an important area of activity for social enterprises, enabling them to simultaneously achieve social and economic goals, and foster sustainable development. Moreover, the circular economy can benefit both social enterprises and society as a whole by stimulating sustainable development, creating jobs and reducing negative environmental impacts.

Keywords: circular economy, social entrepreneurship, social enterprise, intrinsic case study.